

CUNOAȘTERE ȘI ADEVĂR LA VASILE CONTA

SEMNIFICAȚII PENTRU TEORIA ISTORIEI

MIHAI POPA*

KNOWLEDGE AND TRUTH IN VASILE CONTA'S WORKS:
IMPLICATIONS FOR THE THEORY OF HISTORY

ABSTRACT: The theory of knowledge of the philosopher of universal undulation, in which experience has a leading role, distinguishes between two broad categories of forms of knowledge: the elementary ones – sensations or perceptions – and the abstract ideas. The former represent less elaborate imprints of the data provided by the senses as a result of which, through the specific functions of thought, through the operations of induction, first of all, as well as through deduction, abstract ideas appear. These are second-degree imprints that the higher faculty of abstraction categorizes in general and in particular. According to Conta, laws, for example, are abstract ideas that represent qualities that belong to an indeterminate number of individual units. By their degree of generalization, abstract ideas can be relative or absolute, and the laws, by the maximum degree of generality, belong to the latter category. The theory of knowledge, in its essence, of materialistic, sensualist nature, augmented with the evolutionary theory, in which Spencer and Darwin had an important role, supported Conta in the elaboration of his own theory, of the undulating evolution of the universe. In our work we will analyse the epistemological concepts, as well as the metaphysical ones, of Vasile Conta's philosophy, seeking to extract some meanings from the point of view of the theory of history.

KEYWORDS: knowledge; truth; law; evolution; universal undulation; history.

Dintre domeniile în care Vasile Conta s-a făcut remarcat prin operele publicate, epistemologia ocupă un loc important, alături de metafizică. Studiile filosofului, precum *Teoria fatalismului*, *Teoria ondulațiunii universale*, constituie, alături de celelalte lucrări apărute ulterior, *Bazele metafizicii*, *Întâile principii care alcătuiesc lumea*, sunt operele care ne permit să susținem că filosoful român a creionat un sistem – printre primele din România – coerent, de orientare mecanicist-materialistă, fiind vădit influențat în susținerea și definirea categoriilor și conceptelor epistemologice și metafizice de empirismul englez și pozitivismul dezvoltat în Franța. Pentru Conta, necesitatea fundamentării teoriei cunoașterii a devenit evidentă încă din primele scrieri. Fundamentale în formarea cunoștințelor sunt formele elementare ale acestora, de origine senzitivă, organizate ulterior în percepții și reprezentări tot mai elaborate, denumite de el întipărituri, coordonate de

* Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru” al Academiei Române

funcțiile specifice ale gândirii, localizate în sistemul nervos central, în special, în creier. Senzațiile și percepțiile sunt împărțite, în funcție de contribuția lor la crearea cunoștinței, în două clase. Întipăriturile de gradul întâi sunt mai puțin elaborate, existența lor apărând ca independentă de celelalte însușiri sufletești, fiind, totodată, necesare sau, în termenii filosofului, se produc cu fatalitate. Acestea asigură legătura directă și nemijlocită cu lumea externă. Ca rezultat al experienței directe, necesare și nemijlocite, în legătură cu organele senzitive, întipăriturile de gradul întâi ne redau imaginea obiectului. Formele primare constituie sursa celei de-a doua clase, întipăriturile de gradul al doilea.

Organul percepției de gradul întâi ocupă o suprafață pe care se află gravate imaginile obiectelor exterioare. În fața acestei suprafețe se află organul percepției de gradul al doilea, care are ca obiect imaginile obiectelor externe gravate pe organul percepției de gradul întâi. Percepția de gradul al doilea nu are deci ca obiect lucruri reale, ci imaginile lor.¹

Senzualist și materialist ca orientare generală, Conta explică în același mod și operațiile superioare ale gândirii, generalizarea și abstractizarea. Imaginile sau reprezentările rezultate în urma intervenției facultăților gândirii, idei generale, întipăriturile de gradul al doilea, se împart, conform celor spuse de Conta, în idei generale despre lucruri și idei generale despre calități. Primele ne oferă o sinteză a unui număr mai mic ori mai mare de întipărituri de gradul întâi, dau o imagine abstractă despre mai multe individualuri. A doua categorie nu rezumă imaginile întregi ale obiectelor exterioare, ci trăsăturile lor comune – redau calități care nu există independent de lucruri și nu sunt detașabile de acestea, care contribuie la organizarea percepției de gradul al doilea, culori, cantități, mărimi etc., ca și calități morale. Ideile de spațiu și timp sunt idei abstracte indubitabile, deoarece apar ca urmare a experienței pe care o avem cu un număr nedeterminat de lucruri, se impun cu necesitate, ca și ideea de cauzalitate. În teoria cunoașterii a lui Conta, fundamentală este experiența, percepția de gradul întâi, idee ce se impune în teoria cunoașterii în empirismul și senzualismul francez. Pentru el, generalizarea nu reprezintă decât „un mod particular al funcțiunii abstractive a creierilor noștri”², toate ideile apărând în urma unui proces complex de organizare a materiei în organele nervoase superioare. Ideile se împart, la rândul lor, în generale și particulare. Ideile generale ocupă un loc important la Conta în configurarea concepției sale metafizice. Ele reprezintă ideile generale despre lucruri și idei generale despre calități. Calitățile particulare, care stau la baza unei categorii aparte de idei abstracte, pot varia de la individ la individ, sub gradul cantității (aici, autorul exemplifică prin calități morale – bunătatea –, estetice, ca frumusețea, ce sunt relative, spre deosebire de legi, care provin în urma analizei unor aspecte sau raporturi care există într-un

¹ *Apud* Nicolae Bagdasar, *Istoria filosofiei românești*, Societatea Română de Filosofie, 1940. Referințele din lucrarea prezentă sunt făcute la ediția din 2003, apărută în București, Editura Profile Publishing, p. 49.

² *Ibidem*, p. 53.

număr nesfârșit de fenomene și sunt clare pentru cvasitotalitatea indivizilor, fiind, într-un fel, „calități ale căror cantități sunt absolut invariabile.”³ După gradul de abstractizare, ideile, astfel concepute, în urma unui proces nesfârșit de experiențe care se impune cu evidență mai cu seamă domeniului științific de cunoaștere, sunt idei absolute (nu admit gradația cantității) – de pildă, legile –, dar și idei relative. Acestea din urmă pot fi lesne confundate – prin gradul ridicat de repetabilitate – cu ideile absolute, cu legile, lucru pe care îl fac foarte mulți oameni, spune filosoful, chiar și cei cu o bună pregătire științifică sau filosofică, ce nu văd că întotdeauna la ele pot apărea un grad mai mic ori mai mare de relativitate. Aici Conta aduce în discuție ideea de frumusețe nesfârșită – aceasta rezultând în urma unui proces de comparație ridicată la superlativ; frumosul absolut nu poate exista decât abstract sau metafizic, în timp ce frumosul nesfârșit face trimitere la calitatea relativă prin care se poate concepe că „fiecare frumusețe sfârșită din lume este un grad sau o cantitate cuprinsă în frumusețea nesfârșită”.⁴

Cunoștințele astfel constituite au grade diferite de valabilitate. Se înțelege că adevărurile cele mai generale, care sunt și certe, sunt situate în vârful piramidei cunoștințelor. Criteriul fundamental al adevărului, spune Conta, este oferit de cunoașterea exactă a distincției dintre lucrurile reale și cele nereale.⁵ Eroarea apare atunci când cunoștințele despre lucruri sunt confundate, astfel încât unul dintre lucruri este luat drept altul. Desigur, îndoiala – însă nu în sensul ei metafizic, de trezire a conștiinței sau de postulare a existenței, posibilă numai ca rațiune sau operație a gândirii, sens cartezian, ci în sensul socratic, de stimulare și orientare a cunoașterii către adevăr – oferă o stare ce pregătește permanent și mână conștiința individuală către adevăruri valabile, către certitudini. Sunt două căi pe care putem atinge acest stadiu sau stare a conștiinței cunoscătoare, în drumul său de echilibrare cu realitatea sau cu existența: prima ar fi *credința*, „prin care acceptăm fără nicio examinare ca adevărat tot ceea ce imaginația noastră a creat sau ceea ce altă persoană ne-a spus verbal sau în scris”⁶; cealaltă este *convingerea*, în urma căreia admitem ca adevărate cunoștințele despre lucrurile verificate, cunoscute prin intermediul experienței; „lucruri pe care le cunoaștem prin percepțiunea efectivă a simțurilor noastre, sau pe care le-am constatat că derivă din cunoștințele experimentale, sau că sunt în concordanță cu acestea”⁷ și astfel corespund realității. Cunoașterea însă este în permanentă evoluție, iar adevărurile sunt relative. Adevărurile evoluează odată cu oamenii, au caracter istoric și local, mai mult, ele sunt susceptibile de schimbare, în sensul că experiența, dar și evoluția capacității psihofizice reprezentate de creierul uman, va permite generațiilor următoare cunoașterea

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 54.

⁵ Vasile Conta, *Bazele metafizicii*, în *Opere filosofice*, ediție îngrijită de Nicolae Petrescu, București, Editura Cartea Românească, 1922, p. 490.

⁶ *Ibidem*, p. 491.

⁷ *Ibidem*.

a noi și noi domenii ale realității naturale sau sociale. Concluzia firească a sistematicii lui Conta în epistemologie este aceea că niciun adevăr nu este absolut, singura noastră convingere fiind aceea „că nu există pentru noi alt adevăr decât acela că nu putem cunoaște niciunul”.⁸ Trebuie să remarcăm însă că această concluzie nu trebuie interpretată ca pesimism, ci, mai degrabă, ca încredere în capacitatea individului uman de a-și perfecționa permanent capacitățile sau funcțiile gândirii, ca și metodele de cunoaștere obiectivă a realității. Aici, Nicolae Bagdasar, într-un studiu în care analizează filosofia lui Conta, trimite către o expresie menită să sintetizeze perspectiva epistemică a lui Fr. A. Lange, citată de I.A. Rădulescu-Pogoneanu într-o lucrare dedicată lui Vasile Conta (*Über das Leben und die Philosophie Contas*, Leipzig, 1909), formulată într-un mod paradoxal: „Noi avem o cunoștință absolută a adevărului relativ și o cunoștință relativă a adevărului absolut.”⁹ Relativitatea cunoștințelor și a adevărului țin însă și de condițiile în care se petrece cunoașterea, de cele psihologice, dar și de cele istorice.

Pentru a face un pas mai departe, în zona relevanței din punct de vedere istoric a epistemologiei lui Conta, aducem în discuție unul dintre aspectele acestei probleme pe care le-am abordat într-un studiu mai vechi dedicat semnificației și legăturilor conceptuale dintre teoria lui Conta, relativă la istorie, și teoria seriilor istorice a lui A.D. Xenopol.¹⁰ Dintru început trebuie subliniat că, pentru o bună receptare a teoriilor lor, ambii autori au ținut să-și publice studiile în limbi de circulație, franceza, în primul rând, limbă în care au apărut atât *Principiile fundamentale ale istoriei*, cât și *Teoria ondulațiunii universale*. Ecouri ale operelor acestora constatăm atât în vremea apariției, de pildă, la *Principiile fundamentale ale istoriei*, din partea lui H. Rickert, dar și mai târziu, la Ortega y Gasset, Francisco Ayala, Gabriel Monod, H. Berr, R. Aron. Teoria fatalismului, după apariția acesteia la Paris și Bruxelles, este receptată favorabil și critic cu diverse ocazii de către Ch. Darwin, E. Haeckel, L. Büchner, cel din urmă găsim semnificative legături cu opera proprie. Trebuie remarcat că, în privința semnificației doctrinei, ambii filosofi fac apel la concepte și metode specifice empirismului, teoriei evoluționiste, ale celor transformiste sau teoriei seriilor succesive. La fel de semnificativ este că despre opera lui Conta apar comentarii sau recenzii în revistele vremii, precum *Revue Philosophique*, *Athaeneum*, *La revue de Belgique* ș.a.¹¹ Teoria cunoașterii, modul în care se formează cunoștințele ca idei abstracte, legi sau calități universale vor avea implicit semnificații metafizice sau vor face parte din teoria istoriei. Sub aspectul fundamental al evoluției ondulatorii, constatăm o legătură teoretică intrinsecă între cele două doctrine, cea a devenirii

⁸ *Ibidem.* p. 506.

⁹ N. Bagdasar, *op. cit.*, p. 72.

¹⁰ Mihai Popa, *A. D. Xenopol – filosof al istoriei*, București, Editura Academiei Române, 2007, pp. 146–159.

¹¹ Vasile Conta, *Scriseri filosofice alese*, ediție îngrijită de N. Gogoneață, București, Editura Minerva, 1975, pp. XXV–XXVI.

universale ondulatorii și teoria seriilor istorice a lui Xenopol, deoarece conceptele ambilor filosofi reflectă transformarea continuă și dinamica orientată, cu semnificație atât pentru ontologie, cât și pentru teoria cunoașterii. La Conta, ontologic, subiectul transformărilor care se reflectă în lege îl constituie în primul rând materia, în timp ce la Xenopol, faptele istorice sunt supuse unor deveniri seriale. Cunoștința reflectă deopotrivă aspectele sau elementele constante (fapte de repetiție la Xenopol, forme neevolutive, la Conta), ca și pe cele care evoluează, fapte istorice succesive seriale, la Xenopol, în timp ce la Conta, formele evolutive sunt evidențiate în realitatea naturală, în domeniul fizic, mai puțin semnificativ – evoluția se petrece în perioade considerabile de timp –, în schimb, sunt mai importante în domeniul biologic, la formele vii. Toate transformările, potrivit lui Conta, sunt supuse legii undulațiunii universale, „în toate direcțiile, crescând și scăzând în întindere la nesfârșit”.¹²

În continuarea acestei idei, reținem că toate schimbările se petrec pe un fundal în care permanentă este forța activă – ea descrie, având caracter de lege, întreaga existență – care se manifestă ca prezență latentă, contrariile și stările de echilibru dinamic compunând ceea ce se numește „acțiune universală”, o stare permanentă care poate fi descrisă „după împrejurări, sau luptă, sau echilibru de forță”.¹³ Legea universală a devenirii ondulatorii afectează deopotrivă civilizația, încă de la originile ei. Indisolubil legată de existența și devenirea materiei, civilizația, inclusiv cultura omenirii, parcurge un sens istoric ascendent.

Omenirea, de la originile ei până astăzi, s-a dezvoltat urcând, încât astăzi se află la un punct culminant, care însă nu este cel mai culminant posibil, spune Conta. Căci omenirea se află încă în plină ascensiune: va mai trece încă multă vreme până să ajungă la vârful dezvoltării onduliiforme.¹⁴

Vom continua aserțiunile referitoare la semnificațiile teoriei lui Conta asupra civilizației sau istoriei urmând două direcții. Prima va fi cea care ne trimite la problema existenței, cea de a doua, la relativitatea adevărului, ambele având legătură directă sau indirectă cu teoria istoriei. Pentru Conta, esențială în abordarea oricărei realități sau domeniu ontologic este postularea existenței lucrurilor sau faptelor, contrariul fiind absurd.

Ceva este și nu poate decât să fie, iar acest principiu, odată admis, este baza oricărui fapt de conștiință. Credința că ceva există se confundă în principiu cu însăși conștiința noastră; căci aceasta din urmă nu este în ultimă analiză decât exprimarea intelectuală a existenței.¹⁵ Negarea existenței nu este posibilă decât tot în urma unui fapt de conștiință, ceea ce conduce la o contradicție a termenilor.

¹² Nicolae Bagdasar, Studiu introductiv la Vasile Conta, *Teoria fatalismului. Teoria undulațiunii universale*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, f.a., p. VXi.

¹³ *Ibidem*, p. 185.

¹⁴ N. Bagdasar, *Istoria filosofiei românești*, ed. cit., p. 82.

¹⁵ V. Conta, *Opere filosofice*, ediție îngrijită de N. Petrescu, București, Cartea Românească, 1922, p. 160.

Afirmarea, susținerea argumentului ontologic, fiind act de conștiință, ne conduce, spune N. Bagdasar, la așa-numitul argument voluntarist, pe care îl va dezvolta ulterior, inclusiv într-o teorie generală a istoriei, W. Dilthey.¹⁶ Bineînțeles, voința sau actul voluntar nu se sprijină exclusiv pe conștiință, deoarece actul de voință ne confirmă că există ceva dincolo de acesta, o realitate independentă, un fapt sau o existență obiectivă care, în conformitate cu teoria sa generală, ne conduce, din nou, la simțuri. Simțurile sunt, în ultimă instanță, cele care verifică dacă ceva există, cele care oferă realitatea. Această constatare poate întemeia un sistem ontologic – de orientare senzualistă sau materialistă, așa cum îl găsim aici –, cum ne poate introduce, deși la Conta nu are aceeași semnificație, către metafizică sau teoria ființei. Prin aspectul voluntarist, ca și prin cel evoluționist, intrăm în domeniul ființei prin ființare la nivel individual, în organizarea ființei care pleacă dinspre elementar către general, dar o poate încercui și în zona transcendentalului – deși Conta nu se referă la semnificația apriorică a faptelor de conștiință, nu are în vedere teoria critică a lui Kant. Este aici mai degrabă evidențierea unei tendințe inerente a tot ceea ce există, fapt de existență sau de conștiință, care organizează și dezvoltă existența într-o direcție ce ia aspecte ondulatorie – o dezvoltare universală.

Mult mai târziu, aceste semnificații le vom regăsi în lucrările lui Vasile Pârvan, cele relative la idei și forme istorice, dar mai ales la Constantin Noica, în ontologia acestuia, care ia modelul ființei din lucruri: „Modelul ființei nu este în afara lucrurilor. Iar în lucruri fiind, el este mai mult decât *funcțional*. Dacă nu are realitate independentă, el reprezintă totuși, în lucruri, ce este mai adânc real în ele decât ele însele.”¹⁷ Existențele individuale reprezintă însă tot atâtea încercări sau modele de ființare. Ele sunt instanțieri, modele care caută noi orizonturi, se integrează într-o dinamică permanentă, de la formele cele mai simple către forme și structuri tot mai complexe. Conceptul noician al devenirii într-o ființă descrie întocmai aceste tendințe, încercări – multe eșuate –, dar mai ales împliniri în real ale lucrurilor, atingerea generalului. Singurul mod însă, prin care noi „constatăm” acest proces – gândirea, cea care verifică realul – este, totodată, și cel care ne permite să verificăm și zonele mai îndepărtate de ființă și chiar pe cele imposibile sau nerealizabile. Însă, în această devenire, nu de dragul devenirii, ci într-o realitate pe care o gândim, cele care dobândesc sau ating pe deplin realul ființei durează întru atât întrucât se integrează, intră în devenirea într-o ființă.

Acest proces – devenirea într-o ființă – nu este unul linear, așa cum am spus, iar Noica ni-l descrie în toată complexitatea lui, la el contribuind în egală măsură atât formele care tind să ia ființă, cât și cele care într-un mod sau altul eșuează, nu intră în real. Acest proces, sub o altă denumire, și dintr-o cu totul altă perspectivă, ni-l creionează și Conta, și anume, devenirea ondulatorie – pentru el realitatea

¹⁶ N. Bagdasar, *Istoria filosofiei românești*, ed. cit., p. 73.

¹⁷ Constantin Noica, *Devenirea într-o ființă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 302.

fiind, în ultimă instanță, una care devine și evoluează, prin ființă, durează și se afirmă atât timp cât se supune legii eterne a „ondulației universale”. Realitatea se bazează pe formele care evoluează – atât cea naturală, cât și cea istorică. Formele evolutive intră într-o undă a devenirii (întru ființă), cele neevolutive constituind, ca să spunem așa, un câmp, o matrice existențială. Formele esențiale sunt cele care pot evolua, celelalte „nu sunt decât niște acte, care nu există decât numai într-atât întrucât sunt trebuincioase la evoluția regulată a formelor evolutive”.¹⁸

La Conta, evoluția nu se petrece într-un mod mecanic, deși schimbările, chiar la nivelul ideilor, par a fi guvernate de aceeași lege a fatalismului potrivit căreia orice nouă achiziție, teoretică sau practică, poate fi explicată printr-o succesiune de acțiuni sau reacțiuni, astfel încât chiar și în plan moral există o permanență, o mișcare ondulatorie. Religiile, sistemele politice sau organizările sociale, ideile însele, ca și orice schimbare teoretică, se încadrează într-un astfel de sistem al devenirii ondulatorie, ating un punct culminant al evoluției, după care stagnează, apoi, în mod fatal, vor dispărea, locul lor fiind luat de forme sau unde care au fost conținute în devenirea generală. Progresul există totuși, în sensul că undele secundare ale devenirii generale (denumite la Conta raze) pot să dobândească o nouă semnificație, de a cărei importanță unii indivizi vor fi conștienți și o vor sprijini să se afirme. Indivizii, gânditorii deosebit de dotați sau talentați, geniile, au o importanță relativă în evoluția ideilor, deoarece un adevăr sau o idee generală își va face simțită prezența și semnificația indiferent de contextul istoric sau de indivizii care o vor formula, ea afirmându-se deoarece se află pe o curbă suitoare a evoluției, câștigând tot mai mulți adepți, astfel încât enunțarea ei se va face oricum. Apariția unei idei sau afirmarea unui adevăr cunoaște însă o stare incipientă, este cumva întrezărită sau intuită, sub forma ipotezelor, de cugetătorii unei națiuni.

Când a sosit momentul pentru apariția unui adevăr în sânul unei națiuni, cugetătorii acelei națiuni mai întâi îl presimt și întrevăd, îl prezintă ca ipotetic, determinându-l unilateral mai mult sau mai puțin eronat. Apoi ideea aceasta vagă și ipotetică se răspândește tot mai mult, ocupând tot mai mult spiritul și făcând să se nască la toată lumea îndoieli și trebuințe mai mult sau mai puțin nehotărâte, pe cât el însuși devine din ce în ce mai lămurit [...].¹⁹

Cu toate acestea, nu se poate spune că nu există adevăruri care au – cel puțin în domeniul istoriei – o semnificație mai generală, ca să nu spunem universală, astfel fiind, spune filosoful, cele din etică, ideile morale sau cele juridice, ce nu au nevoie decât poate de o voință colectivă care să le impună, nu de un „inventator”; ele aparțin conștiinței generale sau colective, se dezvoltă progresiv și devin evidente tuturor, fără a fi necesar decât ca cineva să le enunțe în mod coerent. Totuși, ideile apar și se dezvoltă în funcție de timpul și locul, dar, mai ales, de contextul istoric-social care le reclamă.

¹⁸ V. Conta, citat de N. Bagdasar, *Istoria filosofiei românești*, ed. cit., p. 78.

¹⁹ *Ibidem*, p. 84.

Niciodată un inventator n-ar putea face pe o societate să creadă un adevăr care nu este exprimarea stării și trebuințelor ei. Niciodată o societate n-ar putea admite un adevăr care a luat naștere într-o societate cu totul deosebită. Așa de exemplu un inventator european în zadar s-ar încerca să convingă despre adevărul ideilor sale pe populațiile indigene din mijlocul Africii sau Australiei.²⁰

Contextualizarea ideilor este corelată, aici, cu cea întâlnită în apariția și devenirea fenomenelor naturale: condiții diferite modifică structura unui proces, au influență asupra cauzelor, deși determinarea își găsește până la urmă cursul, iar ca lege generală, se împlinesc în mod fatal. Totuși, spune Conta, adevărurile sunt relative la o societate dată și nu pot fi transpuse și nici acceptate în alte societăți, fiecare dintre ele avându-și propriile lor sisteme de valori, propriile convingeri sau credințe. Pe de altă parte, el nu acordă așa de mare credit libertății de acțiune sau de gândire, omului de vocație, individului de excepție. Pentru Conta, oamenii talentați sunt doar cu un pas înaintea celorlalți indivizi, iar un adevăr are propria evoluție culturală și se va afirma în cele din urmă în momentul în care toți ceilalți membri ai societății sunt convingși de valabilitatea lui. Contextualizarea ideilor și valorilor ține de convingerea sa că adevărurile sunt relative, în timp ce ideile care își fac drum către conștiința individuală sunt oricum fatalmente configurate într-un context spiritual și se vor împlini mai devreme sau mai târziu. Astfel, istoria unui adevăr urmează aceeași curbă ondulatorie, cu un maxim de acceptare, urmată apoi de decăderea sau uitarea acestora, sistemele culturale și valorile împărtășind soarta civilizațiilor care se nasc și mor. Conta este, în spirit spencerian, în acord cu teoria evoluției pe care încearcă să o transpună și sistemelor teoretice, societății în general:

La început ea (forma evolutivă) este foarte simplă, omogenă, șubredă și puțin consistentă. După aceea, se perfecționează treptat, devenind din ce în ce mai consistentă, până la maximum de perfecțiune și tărie. De acolo apoi descrește, slăbește, se descompune din ce în ce până în momentul morții sale.²¹

El identifică unde generale și secundare, momente ascendente și perioade maxime de afirmare, atât în natură, cât și în societate, toate formele, materiale sau spirituale, parcurgând traseul evolutiv sub forma unui semicerc, reprezentarea cea mai probabilă a undelor care constituie mișcarea și devenirea lor, compuse dintr-o curbă suitoare și una coborâtoare. Am remarcat că există analogii în conceperea devenirii generale și evoluției între Conta și Xenopol. Cel de-al doilea o aplică mai ales în domeniul istoriei. Teoria devenirii ondulatorie mai are semnificații pe care le putem regăsi și în sisteme ulterioare, ontologice sau gnoseologice, iar aici amintim teoriile istorice ale lui Vasile Pârvan sau teoria subconștientului cultural și a categoriilor abisale a lui Lucian Blaga. Pentru prima analogie făceam constatarea, în studiul anterior citat, dedicat lui A. D. Xenopol, că atât legea undulației universale, cât și cea a seriilor istorice fac trimitere la un model conceptual:

²⁰ V. Conta, *Întăilele principii care alcătuiesc lumea*, în *Opere filosofice*, ed. îngrijită de N. Petrescu, București, Editura Cartea Românească, 1922, p. 182.

²¹ N. Bagdasar, *op. cit.*, p. 79.

Legea undulației universale este cea care face posibilă, dar și necesară, evoluția, așa cum seria xenopoliană, de asemenea, universală, descrie cauzal (succesiv) formele individuale, care dobândesc, tocmai prin faptul că se înscriu în această succesiune – la rândul ei, unică – un caracter general. [...] Permanența conexiunilor, atât pe orizontală, cât și pe verticală, face din serii și unde instrumente logice care distribuie, între general și particular, locul fiecărui eveniment, seria punând accent mai cu seamă pe individual.²²

Modelul ontologic propus de Vasile Conta, în care devenirea ondulatorie orientată pozitiv, în direcția evoluției sau chiar a progresului social, a noutății în cunoaștere, constituie conceptul central, face ca sistemul său teoretic să fie o alternativă, în varianta materialistă, coerentă și funcțională. Evoluția ondulatorie, categorie ontologică, dar și model teoretic, pe care Conta o preconizează va fi astfel concepută încât să fie aplicabilă și sistemelor sociale. În acest scop am făcut trimitere la cele două teorii în care am considerat că se pot identifica similitudini la nivel de concept. Acestea sunt teoria seriilor istorice a lui A. D. Xenopol și conceptul devenirii întru ființă, central în ontologia lui Constantin Noica. Conta va aplica principiile evoluției și în domeniul istoriei, cu aceleași rezultate. El va lua în discuție însă o altă categorie specifică, cea a libertății ca acțiune politică sau a libertății în creație. Această categorie va fi integrată sistemului materialist, astfel încât va deveni aproape nefuncțională. Indivizii sociali, în viziunea sa, sunt constrânși, în fond, să se supună legii universale a devenirii ondulatorii, care acționează și în istorie. Și aici, biologicul este o cauză fundamentală. Voința liberă și creativă aproape că nu se manifestă. Cel puțin așa descrie el devenirea socială. Aici, determinante sunt, ca factor al evoluției, rasele, popoarele și națiunile, fiind configurații determinate de factorii strict biologici care se manifestă până la nivel de familie, în sensul unei devenirii stricte:

Niciodată un om nu a ajuns la punctul culminant al unei familiei sale, n-a avut un copil sau un descendent care să-l egaleze. Niciodată o familie în decadență și un trecut glorios n-a dat naștere unui individ care să fie capabil de inițiativă, de originalitate și care să se ridice deasupra indivizilor ordinari.²³

Dacă sunt excepții de la această regulă, spune filosoful, sunt cauzate, în familiile nobiliare sau regale, la care face referire Conta în mod special aici, de „introducerea ilicită de sânge străin”, ca urmare a adulterului femeilor. Determinarea vieții individuale vine din fondul ei genetic. Indivizii se supun legilor evoluției care configurează și determină devenirea încă de la nivelul celulei. Viețile particulare se supun legii universale a devenirii fatale și au caracterul unor unde care se înscriu în sensul unic al curbei ondulatorii. Tot astfel, ideile, adevărurile generale, se afirmă și vor fi susținute la un moment dat de către „inventatori” sau

²² Mihai Popa, *A. D. Xenopol – filosof al istoriei*, București, Editura Academiei Române, 2007, pp. 150–151.

²³ V. Conta, *Întăile principii care alcătuiesc lumea*, în *Opere filosofice*, ediție îngrijită de N. Petrescu, p. 176.

indivizi de excepție deoarece vor fi necesare într-un anumit stadiu în evoluția societății. Acestea se vor afirma atunci când societatea este aptă să le pună în valoare, nici mai devreme, nici mai târziu. În viziunea sa istorică, individualitatea nu conduce, se lasă condusă de legea universală, astfel că, până la împlinirea acestei legi, adevărurile au caracter relativ, căci un adevăr „nu poate fi conceput decât în momentul în care este introdus, provocat, necesitat de vârstă și de mediu” (vârsta omenirii).²⁴ Devenirea, este concluzia lui Vasile Conta, se manifestă cu necesitate iar progresul sau regresul adevărilor pe care le deținem la un moment dat vor fi în funcție de progresul și regresul general al civilizației.

BIBLIOGRAFIE

- Bagdasar, Nicolae, *Istoria filosofiei românești*, București, Editura Profile Publishing, 2003.
- Bagdasar, Nicolae, *Studiu introductiv*, în Vasile Conta, *Teoria fatalismului. Teoria undulațiunii universale*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, f.a.
- Conta, Vasile, *Opere filosofice, Bazele metafizicii*, ediție îngrijită de Nicolae Petrescu, București, Editura Cartea Românească, 1922.
- Conta, Vasile, *Scrieri filosofice alese*, ediție îngrijită de N. Gogoneață, București, Editura Minerva, 1975.
- Noica, Constantin, *Devenirea întru ființă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- Popa, Mihai, *A. D. Xenopol – filosof al istoriei*, București, Editura Academiei Române, 2007.

---

²⁴ Idem, citat de N. Bagdasar în *op. cit.*, p. 84.